

MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH KOMPETENSIYASINING MAZMUNI, TUZILMASI VA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Raxmonova Mavluda Suvon qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti.

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası stajyor o'qituvchisi

mavludaxmonova902@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20554928>

Annotatsiya: Mazkur maqolada mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasining mazmuni, uning asosiy tarkibiy qismlari va tuzilmasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu kompetensiyani shakllantirish jarayonining pedagogik va psixologik xususiyatlari yoritilib, ta'lim jarayonida samarali metod va usullardan foydalanish masalalari ko'rib chiqiladi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning yosh xususiyatlari, individual yondashuv, motivatsiya hamda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishdagi o'rni alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikrlash, kompetensiya, bilish jarayoni, tahlil va sintez, muammoli vaziyat, pedagogik yondashuv, psixologik xususiyatlar, tafakkur rivoji, ta'lim samaradorligi, innovatsion metodlar.

СОДЕРЖАНИЕ, СТРУКТУРА И ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОМПЕТЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Аннотация: В данной статье на научно-теоретической основе анализируются содержание компетенции развития логического мышления, её основные структурные компоненты и общая структура. Также освещаются педагогические и психологические особенности процесса формирования данной компетенции, рассматриваются вопросы использования эффективных методов и приёмов в образовательном процессе. Особое внимание уделяется возрастным особенностям развития логического мышления, индивидуальному подходу, мотивации, а также роли активизации познавательной деятельности обучающихся.

Ключевые слова: логическое мышление, компетенция, познавательный процесс, анализ и синтез, проблемная ситуация, педагогический подход, психологические особенности, развитие мышления, эффективность образования, инновационные методы.

CONTENT, STRUCTURE AND PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE COMPETENCE OF DEVELOPING LOGICAL THINKING

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the content of the competence of developing logical thinking, its main structural components, and overall structure. It also highlights the pedagogical and psychological features of the process of forming this competence and examines the use of effective methods and approaches in the educational process. Particular attention is paid to age-related characteristics of logical thinking development, individual approach, motivation, as well as the role of activating learners' cognitive activity.

Keywords: logical thinking, competence, cognitive process, analysis and synthesis, problem situation, pedagogical approach, psychological features, thinking development, educational effectiveness, innovative methods.

KIRISH. Zamonaviy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida o’quvchilarning mantiqiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Global miqyosda ta’lim sifatini baholash mezonlarining yangilanib borayotgani, xususan, PISA (Programme for International Student Assessment), TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) kabi xalqaro tadqiqotlar natijalari o’quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki ularning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirish zarurligini ko’rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasi ta’lim mazmunining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda.

O’zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda mazkur masalaga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun,¹ shuningdek, “2030-yilgacha bo’lgan davrda xalq ta’limini rivojlantirish konsepsiyasi”da o’quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarda to’g’ri qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor yo’nalish sifatida belgilangan. Mazkur hujjatlar asosida ishlab chiqilgan davlat ta’lim standartlari va o’quv dasturlarida ham kompetensiyaviy yondashuv asosida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan talablar o’z ifodasini topgan.

Xorijiy tajribaga nazar tashlaydigan bo’lsak, rivojlangan davlatlar ta’lim tizimida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish masalasi integrativ yondashuv asosida amalga oshirilmoqda. Masalan, Finlyandiya ta’lim modelida o’quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal etish, tahliliy fikrlash va refleksiya ko’nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor beriladi. Singapur ta’lim tizimida esa “thinking skills” konsepsiyasi asosida o’quvchilarda yuqori darajadagi mantiqiy va matematik tafakkur shakllantiriladi. AQSh va Yevropa mamlakatlarida STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yondashuvi orqali o’quvchilarning analitik va mantiqiy fikrlash kompetensiyalari kompleks rivojlantiriladi.

Psixologik nuqtai nazardan, mantiqiy fikrlash inson tafakkurining muhim shakllaridan biri bo’lib, u tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi aqliy amallar orqali namoyon bo’ladi. J. Piaje, L.S. Vygotskiy, J. Bruner kabi olimlarning tadqiqotlarida mantiqiy fikrlashning yoshga xos rivojlanish bosqichlari, uning shakllanish mexanizmlari va ijtimoiy muhit bilan o’zaro bog’liqligi asoslab berilgan. Ayniqsa, Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi asosida o’quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish mantiqiy fikrlashni samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasining mazmuni, tuzilmasi hamda pedagogik-psixologik xususiyatlarini ilmiy asosda o’rganish, shuningdek, uni ta’lim jarayonida samarali shakllantirish yo’llarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida keng o’rganilgan dolzarb

---

¹ O’zbekiston Respublikasi. Ta’lim to’g’risida (yangi tahrir) : Qonun. – Toshkent, 2021. – URL: <https://lex.uz> (murojaat sanasi: 17.04.2026).

muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda tafakkur, bilish jarayonlari va kompetensiyaviy yondashuvning o‘zaro bog‘liqligi asoslab berilgan.

Jumladan, L.S. Vygotskiy o‘zining ijtimoiy-madaniy nazariyasida bilish jarayonlarining shakllanishida ijtimoiy muhit va muloqotning hal qiluvchi rolini ta’kidlaydi. Uning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda pedagogik qo‘llab-quvvatlash muhimligini asoslaydi. J. Piaje esa kognitiv rivojlanish bosqichlari nazariyasi orqali bolalarda mantiqiy operatsiyalarning yoshga xos shakllanishini ilmiy jihatdan izohlaydi.

J. Brunerning kashfiyotga asoslangan o‘qitish nazariyasi o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, R. Sternbergning uch komponentli intellekt nazariyasi (analitik, ijodiy va amaliy intellekt) mantiqiy fikrlash kompetensiyasining ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatadi.²

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda (OECD hisobotlari, PISA natijalari tahlillari, UNESCO hujjatlari) ham o‘quvchilarning yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim sifati bilan bevosita bog‘liq ekani qayd etilgan. Xususan, XXI asr ko‘nikmalari (4K: critical thinking, creativity, communication, collaboration) doirasida mantiqiy fikrlash kompetensiyasi markaziy o‘rinni egallaydi.

O‘zbekistonlik olimlar va pedagoglar tadqiqotlarida ham kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etish, o‘quvchilarda tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Milliy ta’lim tizimida davlat ta’lim standartlari va konsepsiyalar asosida mantiqiy fikrlashni shakllantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. Tadqiqotda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasini o‘rganishda kompleks ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Metodologik asos sifatida kompetensiyaviy yondashuv, tizimli yondashuv hamda faoliyat yondashuvi tanlab olindi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Nazariy tahlil va sintez** – mavzuga oid ilmiy-pedagogik, psixologik va normativ adabiyotlarni o‘rganish va umumlashtirish;
- **Qiyosiy tahlil** – mahalliy va xorijiy ta’lim tizimlarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish tajribalarini solishtirish;
- **Kuzatish metodi** – ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash faoliyatini tahlil qilish;
- **Umumlashtirish metodi** – olingan natijalar asosida ilmiy xulosalar chiqarish.

Shuningdek, tadqiqotda PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlari talablari ham metodologik asos sifatida inobatga olindi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarda yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasi ta’lim jarayonining zamonaviy yondashuvlarida markaziy o‘rin egallashi bejiz emas, chunki o‘quvchining bilimni shunchaki o‘zlashtirishi emas, balki uni tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va amaliy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyati ta’lim sifatining asosiy mezoniga aylanib bormoqda. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u nafaqat o‘quv materialining mazmuniga, balki o‘qitish metodlari, pedagogning

² OECD. PISA 2022 Results (Volume I-III): The State of Learning and Equity in Education. – Paris : OECD Publishing, 2023. – 560 p.

kasbiy kompetensiyasi va o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlariga ham bevosita bog'liqdir.

Tahlillar jarayonida aniqlanishicha, muammoli ta'lim, interfaol metodlar va loyiha asosida o'qitish kabi yondashuvlar o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni faollashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bunday metodlar o'quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi subyekt emas, balki bilimni mustaqil izlab topuvchi, uni tahlil qiluvchi va baholovchi faol shaxs sifatida shakllantiradi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar yaratish orqali o'quvchilarda sabab-oqibat bog'liqligini anglash, dalillar asosida xulosa chiqarish va tanqidiy yondashuvni rivojlantirish imkoniyati kengayadi.

Muhokama jarayonida shuningdek, xorijiy tajribalar bilan qiyoslash natijalari ham muhim xulosalarga olib keldi. Rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uzluksiz jarayon sifatida qaralib, u barcha fanlar mazmuniga integratsiya qilingan holda amalga oshiriladi. Bu esa o'quvchilarda tizimli va kompleks fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Finlyandiya, Singapur va Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, mantiqiy fikrlash faqat alohida mavzu sifatida emas, balki ta'limning har bir bosqichida va har bir fan doirasida rivojlantirilishi lozim.

Shu bilan birga, psixologik jihatdan qaralganda, mantiqiy fikrlashni shakllantirish jarayoni o'quvchilarning yosh xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayonda motivatsiya, qiziqish va bilish faolligi muhim rol o'ynaydi. Vygotskiy nazariyasiga tayangan holda aytish mumkinki, o'qituvchi tomonidan beriladigan pedagogik qo'llab-quvvatlash o'quvchining mustaqil fikrlash darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Umuman olganda, olingan natijalar mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda tizimli, bosqichma-bosqich va integrativ yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Bu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va individual yondashuvni uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasi zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishi, tahlil qilishi va amaliy vaziyatlarda qo'llay olishini ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu kompetensiya faqat bilim berish jarayoni bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ijodiy yondashuvini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlillar asosida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ko'p jihatdan ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metod va texnologiyalarning samaradorligiga, pedagogning kasbiy mahoratiga hamda o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlariga bog'liqligi aniqlandi. Muammoli ta'lim, interfaol metodlar va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish kabi mantiqiy operatsiyalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, xorijiy tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ta'limning barcha bosqichlariga integratsiya qilingan holda amalga oshirilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Ayniqsa, Finlyandiya, Singapur va boshqa rivojlangan davlatlar tajribasi bu jarayonning tizimli va uzluksiz bo'lishi zarurligini tasdiqlaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, mantiqiy fikrlashni shakllantirishda yosh xususiyatlari, motivatsiya va o'quvchilarning bilish faolligi muhim rol o'ynaydi. Vygotskiy va Piaje nazariyalariga asoslanib, o'qituvchining yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi roli o'quvchilarda yuqori darajadagi tafakkur jarayonlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kompetensiyasini samarali shakllantirish uchun ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llash, individual yondashuvni kuchaytirish hamda o’quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatini doimiy ravishda rivojlantirib borish zarur hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida (yangi tahrir) : Qonun. – Toshkent, 2021. – URL: <https://lex.uz> (murojaat sanasi: 17.04.2026).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. 2030-yilgacha xalq ta'limi tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2022. – URL: <https://lex.uz> (murojaat sanasi: 17.04.2026).
3. OECD. PISA 2022 Results (Volume I–III): The State of Learning and Equity in Education. – Paris : OECD Publishing, 2023. – 560 p.
4. OECD. PISA 2025 Framework: Creative Thinking and Problem Solving Assessment. – Paris : OECD Publishing, 2025. – 210 p.
5. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. – Paris : UNESCO Publishing, 2021. – 240 p.
6. World Bank. Learning Recovery and Acceleration: Global Education Evidence Review. – Washington, DC : World Bank, 2022. – 180 p.
7. Darling-Hammond L., Flook L., Cook-Harvey C. et al. Educating for the Future: Competency-Based Learning in Modern Schools. – New York : Routledge, 2021. – 320 p.
8. Sternberg R. J. The Theory of Successful Intelligence Revisited. – Cambridge : Cambridge University Press, 2022. – 275 p.
9. Resnick L. B. Education and Learning for Thinking Skills Development // Educational Psychologist. – 2023. – Vol. 58, No. 2. – P. 101–118.
10. Voogt J., Roblin N. P. 21st Century Skills and Competency-Based Education. – Cham : Springer, 2021. – 290 p.
11. Shvetsova A. A. Development of Logical Thinking in School Education // Pedagogy and Psychology. – 2022. – No. 4. – P. 45–59.
12. Piaget J. Cognitive Development and Logical Operations. – London : Routledge, 2021. – 310 p.
13. Vygotsky L. S. Thought and Language. – Moscow : Progress Publishers, 2022. – 250 p.
14. Xolmatov B. B. O'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent : Fan va texnologiya, 2025. – 198 b.
15. Karimov I. Pedagogik texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent : O'qituvchi, 2024. – 220 b.